JOSIP LUČIĆ

NIN U IX STOLJEĆU

I

Obično se uzima da IX st. označava kraj tzv. »tamnog razdoblja« hrvatske povijesti, koje traje od VII st. Već na pragu IX vijeka Hrvatska, na međi utjecaja Bizanta i Franaka, mijenja politički suverenitet. Umjesto bizantskog suverenitet preuzima carska kruna Karla Velikog. Dalmatinska Hrvatska podređena je furlanskom markgrofu, a preko njega kraljevstvu Italije. Jedino dalmatinski gradovi Kotor, Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar s otocima Rabom, Cresom, Krkom, Vrgadom i drugim manjim — to je sada geografsko-povijesni pojam Dalmacije — ostaju pod vlašću Bizanta. Novo nastalo stanje potvrđeno je mirom u Aachenu 812. god. Iako postoji otpor u hrvatskim krajevima protiv franačke vlasti, odražen u ustanku Ljudevita Posavskog 819—822, Dalmatinska Hrvatska ustraje pod Bornom, iz posebnih političkih razloga, a to su dalmatinski gradovi, uz vlast Franaka.

Na lagunama Rialta i Oliva izrasta moćna Venecija. U IX st. preuzima važniju i odlučniju ulogu u jadranskom prometu. Širi polako, ali sigurno i uspješno trgovinu po prostranstvima Mediterana. U cilju osiguranja svog morskog puta primorana je s Hrvatima i Neretljanima najprije sklopiti mir 839, a od 887. plaćati danak za slobodnu plovidbu uz našu obalu. Istodobno se vrše naleti Arapa (Saracena). Oni, međutim, nisu predstavljali opasnijeg neprijatelja našoj obali.

Bizant, pod čiju vlast spada Dalmacija, nije u mogućnosti, zbog unutrašnjih trzavica, u prvoj polovici IX st. sprovoditi svoj puni suverenitet nad teritorijem na istočnoj obali Jadrana. Crkveni rascjep 867. odrazio se sa svojim posljedicama i na našem tlu. Tek za vrijeme Vasilija I (867—886) utjecaj i nazočnost Bizanta jače će se osjećati.

IX st. donijelo je Hrvatima konačno pokrštenje. Tim su činom, kao nekim conditio sine qua non, ušli u zajednicu tadašnjih kulturnih naroda.

U tom stoljeću vrši se konsolidacija hrvatske države. Usklađuju se međunarodni odnosi i veze. Ratuje se uspješno i pobjedonosno ne samo protiv Venecije, Arapa, nego i Bizanta, Bugara. Hrvatska se za Branimira 879. god. učvršćuje u svojoj političkoj neovisnosti, kao što je nešto prije toga postala i crkveno samostalna pod svojim hrvatskim biskupom. Poznat nam je s priličnom sigurnošću redoslijed hrvatskih vladara, među kojima se osobito ističu Trpimir, Domagoj i Branimir, organizacija njihova dvora, službenika, pratnje. Iz tog vremena potječu i prve isprave i veoma značajni kameni spomenici. Iako nije postignuto potpuno jedinstvo, u feudalnom smislu, Posavske, Dalmatinske Hrvatske i Dalmacije u IX st., to će se dogoditi u X st., prošlost Dalmatinske Hrvatske u tom vremenu, prvom stoljeću nakon »tame«, puna je veoma važnih događaja.

Kakvu je ulogu i značenje imao Nin za hrvatsku državu, koliko je i na koji je način utjecao na zbivanja u Hrvatskoj upravo u IX st., tema je ovog priloga. Grad Nin je već od početka IX st. igrao važnu ulogu u hrvatskoj povijesti. Nju je povećavao tokom čitava tog razdoblja da bi doživio vrhunac u drugoj polovici tog stoljeća. Pred nama je da iznesemo kakva je bila uloga Nina u hrvatskoj državi, na koji je način preko svojih predstavnika utjecao na zbivanja u Hrvatskoj i u čemu je njegov doprinos hrvatskoj povijesti toga vremena.

Ranosrednjovjekovna povijest hrvatskog naroda mnogo je istraživana i istražena. U mogućnosti smo da u sklopu razvoja hrvatske povijesti općenito ukažemo s priličnom sigurnošću na ulogu i mjesto Nina u tom razvoju. Istina je da još sve nije potpuno jasno. Ima spornih pitanja, još neriješenih problema. Na njih će se nastojati upozoriti u radnji.

II

Hrvatski narod naselivši Dalmatinsku Hrvatsku teritorijalno se organizirao na županije. Nin je sjedište jedne od 11 Konstantinu Porfirogenetu poznatih takvih teritorijalnih jedinica, pod imenom Ninska županija.[1] Nin kao takav bio je naseljen grad (castrum) i zbog toga poznat caru-piscu koji ga posebno spominje u nizu hrvatskih gradova.[2] Kao sjedište hrvatske županije, Nin je ujedno i središnja obrambena tačka svoga područja. Ima svoja određena prava. U njemu stoluje županijski organ vlasti, sudski i upravni organi koji odgovaraju tadašnjem stupnju društvenog razvoja Hrvatske: župan, podžupan, satnici itd. Oko njega se nalaze sela koja mu gravitiraju kao svom središtu.[3]

[1] »Διεμερίσθη οὖν ἡ χώρα αὐτῶν εἰς ζουπανίας τά, ἤγουν... ἡ Νόνα...«
De administrando imperio, gl. 30. Fr. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM VII, 1877, 400; B. Ferjančić, Vizantinski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II, Beograd 1959, 33.

[2] »Ὅτι ἡ βαπτισμένη χρωβατία εἰσὶ κάστρα οἰκούμενα ἡ Νόνα..«
Rački, n. dj., 400; Ferjančić, n. dj., 44.

[3] M. Brašnić, Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije, Rad JAZU, 25, 31—52.

Dokle se proteže područje ninske županije, bilo je pitanje kojim su se bavili mnogi povjesničari. Kako nemamo određenih podataka za IX st., na temelju kasnijih izvora povukla se više manje tačna granica. Ninska županija prostirala se u svojem najvećem opsegu i u vrijeme najbliže svojem osnivanju unutar ovih granica: »od otoka Vira uključivo na rt Skalu, odatle obalom do Dikla uključivši i njega, te od Dikla preko Cerodola, gdje se nalazi Mali Križ, na Bokanjačko blato i dalje sredinom toga blata na Briševo te od njega pravcem Miljašić-Jaruge prema Smokoviću blizu Zemunika, odatle jugoistočno od Suhovara (Sovara), u čijoj se blizini spominje Sitnica i Kadina Gorica, te istočnim razmeđem posedarskih posjeda, gdje se može lako utvrditi lokalitet Badanj, pa preko nepoznate Vsprine Drage u more. Po svemu izgleda u Karinsko ždrijelo Ribnicu. U svakom slučaju obuhvata i Novigrad. Odatle obalama Novigradskog kanala na Ljubački tjesnac, koji razdvaja ninsko kopno od obale Paga, ljubačkim zalivom i ninskom uvalom opet na otok Vir. Otok Pag ostaje izvan njezina sklopa. Jedino se proteže na podgorsko kopno s onu stranu kanala na moru od crte Tribnja do Konja ispod Karlobaga i sve do vrhova Velebita do u unutrašnjost. Teritorij koji je zatvoren ovom crtom stalno se nekada nalazio u sastavu ninske županije.«[4] Čitav taj relativno prostran teritorij bio je pod upravom ninskog župana.

Nin nije samo sjedište istoimene županije. U njemu je bilo sjedište hrvatske države. Isprave XI st. nesumnjivo kažu da je Petar Krešimir imao ovdje svoj dvorac. Upravo prije devetstotina godina, 1069. g. izjavljuje on »in nostro Nonensi cenaculo residesens una cum nostris iupanis, comitibus atque banis, capellanis etiam nostre regalis aule«, da mu je Svemogući Bog proširio kraljevstvo po moru i kopnu »quia deus omnipotens terra marique nostrum prolongauit regnum«.[5] Povjesničari se slažu da je Nin bio vladarska prijestolnica Hrvatske.[6] Neki su arheolozi u Ninu tražili i pronalazili ostatke kneževe palače (palatium comitis) na mjestu zvanom Palačine u središtu grada.[7] Ne dovodi se uopće u sumnju Nin kao jedna od prijestolnica Hrvatske u XI st.[8] Za ranije, IX st., postoje dva neosporna dokaza.

[4] V. Valčić, Granice ninske županije, Rad JAZU 288, 108.

[5] Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I (ur. M. Kostrenčić), 1967, 113. — Kratica: Cod. dipl. I.

[6] F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara I, Zagreb 1925, 668; G. Novak, Prošlost Dalmacije I, 1944, 97. — Općenito o Ninu u srednjem vijeku usp. dobar prikaz s literaturom J. Belošević, Nin u srednjem vijeku, u knjizi »Nin — problemi arheoloških istraživanja«, Zadar 1968, 50 dalje.

[7] L. Jelić. Spomenici grada Nina, VHAD NS VI, 1902, 110—115.

[8] Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, 1930, 162.

Prvi je Višeslavova krstionica s natpisom:

† HEC FONS NEMPE SVMIT INFIRMOS VT REDDAT
ILLVMINATOS. HIC EXPIANT SCELERA SVA QVOD
DE PRIMO SVMPSERVNT PARENTE. VT EFFICIANTV
R XPSTICOLE SALVBRITER CONFITENDO TRINVM PER
HENNE. HOC IOHANNES PRESBITER SVB TEMPORE VVISSAS
CLAVO DVCI OPVS BENE COMPOSVIT DEVOTE
IN HONORE VIDELICET SANCTI
IOHANNIS BAPTISTE VT INTERCEDAT PRO EO
CLIENTVLOQVE SVO.[9]

(»Ovo vrelo (izvor) prima naime nemoćne, da ih prosvijetli. Ovdje se čiste od svojih zločina što ih primiše od prvog roditelja, da postanu kršćani spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo djelo vješto (majstorski) napravi svećenik Ivan u vrijeme kneza Višeslava, iz pobožnosti pak u čast svetoga Ivana Krstitelja, da posreduje za nj i njegova štićenika«).

Krstionica je šesterostrana, mramorna. Pronađena je u Ninu kod stolne crkve. Natpis je uklesan razumljivom i pravilnom latinštinom čitkim slovima. Ona je najstariji spomenik pleternih skulptura u Hrvatskoj. Datira se oko 800. god., prema Lj. Karamanu, zbog karakteristične velike ravne, prazne površine, plastičnog motiva astragala, klasičnog »oka« u zavojima troprutaste pletenice što ispunja veliki križ na pročelnoj strani sa krakovima koji se završavaju u volute, višestruko raščlanjene bordure ispod natpisa, slovâ D, B, P, R koja imaju vertikalnu hastu produženu iznad vodoravnih crta slova, spominjanja kneza, a ne kralja na krstionici.[10]

Krstionica sa svojim natpisom posvjedočuje da su Hrvati, osobito vladajući sloj, u početku IX st. uglavnom pokršteni, da je u Ninu razvijena klesarska umjetnost zavidna stupnja (bez obzira da li su krstionicu klesali možda strani majstori, što je najvjerojatnije), da je Nin sjedište kneza, a prema tome i glavni grad Dalmatinske Hrvatske.

[9] M. Šeper, Der Taufstein des Kroatischen Fürsten Višeslav aus dem Frühen Mittelalter, Nachrichten des Deutschen Instituts merowingischkarolongische Kunstforschung (Archiv Paulus), 1957/58, Heft 14—16, str. 5—6.

[10] Lj. Karaman, n. dj. 79; Isti, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, 1952, 22—23; Isti, O vremenu krstionice kneza Višeslava, Peristil III, 1960, 107—109. — Postoji naime i suprotno mišljenje da krstionicu treba datirati u XI st. Razlozi: lijepo je isklesana pa je bliza spomenicima XI st.; uklesan je astragal; slova odgovaraju tipu XI st.; krstionica kao element potreban krštenju spada u prerogativu biskupa kojeg Nin nema u poč. IX st. Usp. M. Šeper, n. dj. 1—21. Ti argumenti nisu, međutim, u stručnoj i znanstvenoj kritici prihvaćeni, jer da ne odgovaraju prilikama polovice XI st., nego početku IX st.

Svećenik koji se spominje u natpisu zacijelo je duhovnik, a veoma vjerojatno i pisar kneza Višeslava, njegov pratilac. Čemu, naime, nazočnost pismena čovjeka ako ne zbog stvari koje treba zabilježiti. Svećenici kao pratioci i svjedoci kneza zabilježeni su nešto malo kasnije u Trpimirovoj ispravi 852.: signum manu Dominico presbytero capellano testis, Cypriano presbytero capellano testis.[11] Ne samo to. Svećenici su i službenici kneževe dvorske kancelarije. Drugim riječima postoji tzv. dvorski svećenik, koji sastavlja i piše isprave. Uzmimo opet Trpimirovu ispravu: »Ego Martinus presbyter, capellanus, preceptione domini mei ducis memorati, rogatus scripsi«.[12] Ako Višeslavov spomenik, odnosno spomenik na kojem je uklesano njegovo ime, zaista odgovara početku IX st., tada bi se o svećeniku Ivanu, ne baš presmjelo, moglo reći da je on prvi poznati hrvatski pisar. Dao je uklesati ime hrvatskog kneza u mramor, umjesto da ga zapiše u pergamenu.

Tako nam se u oskudnim podacima početka IX st. hrvatski knez prikazuje u pratnji svećenika, duhovnika (ut intercedat pro eo clientuloque suo). Takva pratnja podrazumijeva nazočnost i brojnost drugih dvorskih dostojanstvenika, koji se izričito u ovom natpisu ne spominju. Osim toga, uzdržavanje svećenika na dvoru, kneza i njegove pratnje podrazumijeva postojanje kneževskog imanja, posjeda odakle se crpe prihodi. Iako nemamo neposrednih podataka o kneževskim imanjima u Ninu i njegovoj okolici u IX st., moramo pretpostaviti njihovo postojanje zbog činjenice da u Ninu živi knez sa svojom pratnjom u svom dvoru. Isto nam je tako slobodno podrazumijevati postojanje određene radne snage koja svojim viškom rada posredno ili neposredno doprinosi uzdržavanju dvora, pratnje i daje određeni dio prihoda za potrebe kneza, dvora, dostojanstvenika i službenika.

Drugi dokaz da je Nin u IX st. bio neko vrijeme političko središte Dalmatinske Hrvatske jest natpis u kojem se spominje hrvatski vladar Branimir, a pronašao ga je L. Jelić u crkvi sv. Mihovila u Ninu:

TEMPORIBVS DOMNO BRANNIMERO DVX SLCAVORUM [beato Ambrosio confes] SORI HVNC [tegurium ?] EGO
THEVDEBERTVS ABBA PRO REMEDIO ANIME MEE FIERI ROGA [vi]. QVI LEGET, ORET PRO ME PECCATORE.[13]

(»U vrijeme gospodina Branimira, kneza Slavena, ja, opat Teodebert, dao sam načiniti ovaj [oltar] [blaženom Ambroziju ispovjed]niku, za spas svoje duše. Tko čita, neka se pomoli za mene grešnika«).

[11] Cod. dipl. I, 6.
[12] M. Barada, Dvije naše vladarske isprave, Croatia sacra, 1937, 54—55; Cod. dipl. I, 6.
[13] F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, 1914, 123—124, datira spomenik 879—892. god. — I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj I, 1963, 334.

Teodebert je prvi imenom poznat opat u Dalmatinskoj Hrvatskoj. Kao glavar samostana, zacijelo benediktinskog, ulazio je u kneževu pratnju, uživao je stanoviti ugled u hrvatskom kulturnom, vjerskom i političkom životu. Natpis je isklesan zacijelo pri proslavi posvećenja crkve ili oltara, a Branimir je bio prisutan. Ne bi imalo smisla spominjati i javno otkrivati neki oltar ili crkvu, ako vladar čije je ime uklesano na spomeniku nije prisutan. Tim prije što su opati obično bili dio kneževe pratnje u IX st.[14]

Budući da se ninski natpis o knezu Branimiru datira između 879—892, možemo odrediti prema Trpimirovoj (852) i Mucimirovoj (892) ispravi pratnju i dostojanstvenike koji okružuju kneza. To su prema Trpimirovoj ispravi: različiti i brojni župani, komornik, kapelani i kancelar.[15] Ti su župani kneževi vijećnici, »a znače svakako vojničkog časnika«. To je njegova vojnička pratnja.[16] U Mucimirovoj ispravi iz 892. kneževa pratnja je šira i raznolikija. Tu se nalaze između ostalih župana i dvorski župan, župan Livna, mačonoše, konjušnik, peharnik, komornici, štitonoše, župan Klisa, rizničar i predstojnik samostana.[17] Sva ta kneževa svita zajamčena u izvorima IX st. dolazila je svakako i boravila u Ninu kad je tu boravio hrvatski vladar. Nin je tada morao pružati sjajnu sliku dostojanstva glavnog grada iz kojeg se upravlja i vlada.

Nin je bio političko središte Dalmatinske Hrvatske za Višeslava, zacijelo i njegovih nasljednika do Mislava (o. 835—845). Za Mislava je sjedište kneza Klis. U Klisu ima i Trpimir (845—864) svoj dvorac. Ali to ne znači da ti vladari nisu mogli povremeno dolaziti u Nin suditi i uredovati. Tim prije što je Nin u polovici IX st. sjedište hrvatskog biskupa. Branimirov natpis u Ninu dokaz je da je Nin i za njegova doba bio povremeno političko sjedište Hrvatske. Od Višeslava do Branimira postoji stanoviti kontinuitet Nina kao stalnije ili povremenije rezidencije odnosno glavnog grada Dalmatinske Hrvatske.

Zašto je upravo Nin sjedište političke vlasti Dalmatinske Hrvatske u IX st? Ima nekoliko razloga. Njegova prirodna zaštićenost svakako je utjecala na takvu odluku. More kao najjeftiniji, najekonomičniji put i veza sa svijetom doprinijelo je svoju prednost. Najvažniji poticaj za takvu odluku jest zacijelo blizina Zadra, političkog središta bizantske Dalmacije i sjedišta predstavnika bizantskog suvereniteta u Dalmaciji. Preko Zadra, kao glavnog grada bizantske Dalmacije, moglo se lakše komunicirati s Bizantom. Zadar ima svoj gradski ager. Da bi mogao nesmetano obrađivati i uživati okolni posjed, plaća od vremena Branimira tribut hrvatskom vladaru u iznosu od 110 zlatnika.

[14] M. Barada, n. dj., 79.
[15] Cod. dipl. I, 6.
[16] M. Kostrenčić, Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, 1956, 116.
[17] Cod. dipl. I, 24.

Dalmacija je u strategijskim, pomorskim i političkim planovima Bizanta igrala posebnu ulogu. Za vrijeme Justinijana, ona je oslonac na putu za bizantsku Italiju. Nakon dolaska Slavena, carska Dalmacija je ograničena na neke gradove i otoke. Iako skučena, ona služi kao pouzdana baza osiguranja pomorskih putova preko Jadrana. Tim ostacima Dalmacije upravlja najprije prokonzul, odnosno prefekt od VII—IX st. Političko središte stare rimske Dalmacije bila je Salona. Međutim, njenim padom i uništenjem Zadar postaje metropola carske Dalmacije. Kad se to dogodilo, ne zna se. Prvi podatak o Zadru, kao glavnom gradu Dalmacije, jest iz 805. U prvoj pol. IX st. Dalmacija prerasta u administrativnu jedinicu arhontiju. To su oblasti koje su na granici carstva, pored mora ili su otoci i dobivaju vremenom stratega.[18] Zadar je dakako središte arhonta. U drugoj pol. IX st., za vrijeme Vasilija I (867—886), Bizant počinje obraćati veću pažnju Zapadu. Prelazi u ofenzivu. U toj novoj politici Dalmacija je zauzela izuzetno mjesto. Bizant želi suzbiti Arape na Jadranu i povratiti južnu Italiju. U tim planovima očito je da Dalmacija dobiva odgovarajuću važnost i značenje. Morala se stvoriti drugačija, čvršća organizaciona jedinica nego li je bila arhontija. Jedinica koja će biti tjesnije povezana sa središtem, Carigradom. Zato se između 867. i 878. stvara tema Dalmacija sa strategom na čelu, a sjedištem u Zadru.[19]

Hrvatski vladar, ako je želio biti obaviješten o namjerama Bizanta, mora imati sjedište blizu središta carske vlasti. Suzbiti nasrtljivost Venecije, koja uživa carsku zaštitu, moglo se jedino ako se utječe neposredno na carskog namjesnika arhonta ili stratega da obuzda svog štićenika, Veneciju. Preko Zadra Hrvatska je mogla isposlovati pravo trgovine i zaštite bilo kopnene ili pomorske po prostranstvima bizantskog teritorija i mora. To su politički razlozi da je Nin bio i po povijesnoj logici predodređen da bude središte Dalmatinske Hrvatske. Dodajmo tome trgovačke i privredne razloge. Zadar sa razvijenom robnonovčanom privredom mogao je biti samo od koristi svojem kopnenom zaleđu. Ipak u IX st. političko sjedište Dalmatinske Hrvatske nije uvijek bio Nin. Zadar je, iako je metropola Dalmacije, samo političko središte. Drugi je grad, Split, crkveno središte s nadbiskupom. To u srednjem vijeku nije nevažna činjenica. Neki put je ona u Hrvatskoj čak presudnija od daleke vlasti bizantskog cara i ne uvijek dovoljno energična i općenito priznata autoriteta arhonta, odnosno stratega u Zadru. Usporedimo gospodarsku moć Zadra i Splita prema tome koliko pojedini od njih plaća tribut hrvatskim vladarima, prema podacima Konstantina Porfirogeneta: Zadar je plaćao 110 nomizmata, a Split 200. Split dakle plaća više. Očito je da je on privredno jači. Zbog tih

[18] J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji, 1957, 38—57. — Općenito o Zadru usp. G. Novak, Presjek kroz povijest grada Zadra, Radovi Instituta JAZU u Zadru XI—XII, 7 i dalje.

[19] Ferluga, n. dj., 68—70.

razloga što je Split crkveno središte Dalmacije, a ujedno i gospodarski napredniji, prijestolnica Dalmatinske Hrvatske prebacuje se u IX st. neki put u okolicu Splita, u Klis. Nin je, dakle, bio središte političkog života Dalmatinske Hrvatske u početku IX st. (da li je bio i prije, što se može pretpostaviti, nemamo izvora). U polovici tog stoljeća prelazi vladarev dvor u okolicu Splita, u Klis. Za vrijeme Branimira, u drugoj pol. IX st., Nin se kao glavni grad Hrvatske vraća svojoj ulozi.

III

Političko značenje Nina u tijesnoj je vezi s njegovom ulogom u crkvenom životu Dalmatinske Hrvatske. U IX st. Hrvatska je ušla u završno razdoblje pokrštenja. Smatra se da su prvi kršćanski vjerovjesnici dolazili iz dalmatinskih gradova. Oni su odmah nakon doseljenja Slavena širili kršćanstvo među doseljenicima. Kako su Hrvati postepeno primali Kristovu vjeru, tako su potpadali pod crkvenu vlast splitskog nadbiskupa, odnosno dalmatinskih biskupa. Oni su imali crkvenu jurisdikciju na području čitave Hrvatske. Splitski nadbiskup kao i čitava Dalmacija priznaju vlast Bizanta. Pod tu vlast spada i Dalmatinska Hrvatska. Postoji dakle jedinstvo političkog suvereniteta i crkvene vlasti.

U početku IX st., već 803. godine, Dalmatinska Hrvatska pada pod suverenitet Franaka, odnosno Karla Velikog. Nekoliko godina prije tu su sudbinu doživjeli Istrani, zatim Slovenci i Posavski Hrvati. Mirom u Aachenu 812. Bizant je bio prinuđen odreći se Dalmatinske Hrvatske, a Dalmacija, tj. dalmatinski gradovi i neki otoci, ostaju i dalje pod Bizantom. Dalmatinska Hrvatska politički je bila podređena furlanskom markgrofu. U Hrvatsku dolaze brojni franački misionari, koji su do kraja izvršili misiju pokrštavanja.

Neki povjesničari smatraju da je Hrvatska, iako je promijenila politički suverenitet, crkveno ostala podređena jurisdikciji dalmatinskih biskupa, bizantskih podanika. Tek oko 864. osniva se ninska biskupija, koja je podređena neposredno papi, a njezina jurisdikcija se proteže na čitavu Dalmatinsku Hrvatsku.[20] Drugim riječima promjenu političkog suvereniteta nije pratila promjena crkvene jurisdikcije.

Drugi povjesničari tvrde da politička promjena izaziva promjenu crkvenog podvrgavanja. Dalmatinska Hrvatska dolaskom pod franačku vlast crkveno potpada pod jurisdikciju patrijarha iz Akvileje, gdje je bilo i sjedište furlanskog markgrofa, predstavnika franačke vlasti.[21]

[20] M. Barada, Episcopus croatensis, Croatia sacra, 1931, 173—186.

[21] M. Perojević, Ninski biskup Teodozije (g. 879—892) I Prilog VAHD, 1922, 4; Isti, Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda, 1939, 20; F. Šišić, Povijest Hrvata, 309. Međutim u III redakciji »Pregleda povijesti hrvatskog naroda« (ed. Šidak) 1962, koju je redigirao pred smrt, Šišić, zacijelo pod utjecajem M. Barade, ne navodi kome je Dalmatinska Hrvatska crkveno podređena nakon 812. god. Kasnije prihvaća Baradinu misao da je 864. osnovana biskupija u Ninu i da je podvrgnuta neposredno papi, n. dj., 88, 101.

Glavni dokaz pristaša prve teze jest: akvilejski patrijarh nije imao pravo nad Dalmatinskom Hrvatskom u početku IX st. jer da je ninski biskup bio sufragan akvilejskog patrijarha, papa Stjepan VI ne bi 886/7. prigovorio akvilejskom patrijarhu Walpertu da je prekoračio svoja prava potvrdivši ninskog biskupa Teodozija za nadbiskupa kad je to papinsko pravo; u Hrvatskoj ne postoji posvuda plaćanje 1/10 crkvi. Ta praksa zapadne crkve nije kod nas uvedena u poč. IX st., jer kršćani Dalmatinske Hrvatske ne potpadaju pod akvilejskog patrijarha nego pod dalmatinske biskupe koji su pod Carigradom, a na Istoku se ne plaća crkvena 1/10.[22]

Pristaše druge teze odgovaraju: ninski biskup nije bio podređen neposredno papi, nego akvilejskom patrijarhu. Teodozije ne bi išao u Akvileju, patrijarhu Walpertu, da nije bio njegov sufragan i da njegovi preteče nisu primali od njega posvećenje; papa ne bi dopustio da splitski sabori 925—928. diraju u ninsku biskupiju kad bi ona bila neposredno njemu podređena; razumljivije je da splitski sabor ruši nešto što je ovisilo o akvilejskoj patrijaršiji, koja nije više imala ništa s Dalmatinskom Hrvatskom.[23]

Kako vidimo, to pitanje, zbog kontroverznosti, prerasta okvire povijesti Nina i zadire općenito u povijest Dalmacije, Dalmatinske Hrvatske i južnih Slavena. Pokušat ćemo ponovno pretresti u glavnim crtama izvore i mišljenja oko utemeljenja ninske biskupije.

Dalmatinska Hrvatska je de facto već 803. došla pod franačku vrhovnu vlast. To je stanje, da se tako izrazimo, de jure međunarodno ozakonjeno Ahenskim mirom 812. U srednjem vijeku crkvena jurisdikcija poklapa se s političkom vlašću. Teritorijalne političke promjene izazivaju i crkvenu reorganizaciju. To je općenito pravilo, premda tu i tamo ima izuzetaka. U međuvremenu, između 803. i 812, Karlo Veliki je 14. VI 811. u Aachenu odredio da područje južno od rijeke Drave pripadne pod jurisdikciju akvilejske patrijaršije, a sjeverno pod vlast nadbiskupa u Salzburgu (»ut Dravus fluuius qui per mediam illam prouinciam currit, terminus ambarum dyo/ce/seon esset et a ripa australi ad Aquilegiensis ecclesie rectorem, ab aquilonali uero ripa ad Iuuauensis ecclesie pars ipsius prouincie pertineret«.[24] Područje Panonske Hrvatske potpalo je pod Akvileju. Pod Akvileju spada još biskupija u Krku i Osoru.[25] Gotovo svi povjesničari su suglasni da dolaskom Dalmatinske Hrvatske pod Karla Velikog franački misionari dovršavaju pokrštenje Hrvata. Budući da Dalmatinska Hrvatska ne spada pod političku vlast Bizanta, a da prema vjerodostojnu izvoru njezino susjedno područje Panonska Hrvatska i Krk i Osor spadaju pod Akvileju, i tu misionare franački svećenici, slobodno je zaključiti da je crkvena vlast

[22] Barada, n. dj., 178—185.
[23] M. Perojević, Ninski biskup u povijesti, 36—38.
[24] Šišić, Priručnik, 179.
[25] Ibidem, 176.

slijedila političku promjenu, da franački misionari pokrštavaju Hrvate kao pripadnici svoje franačke države, odnosno svoje patrijaršije u Akvileji, a ne kao politički podvrgnuti Francima, a crkveno podređeni tuđinu, neprijatelju Bizantu, odnosno dalmatinskim biskupima. Prema tome se može zaključiti da je Dalmatinska Hrvatska crkveno bila podređena akvilejskom patrijarhu. Za tu tvrdnju nemamo prvorazredna dokaza za početak IX st. kao za Panonsku Hrvatsku, ali su nam dopušteni zaključci prema kasnijem razvoju događaja i analogiji: kao što je Panonska Hrvatska bila pod Akvilejom, tako je bila Dalmatinska Hrvatska, jer franački misionari, kao franački podanici, vrše to pokrštenje. I danas je gotovo nemoguće zamisliti da jedan teritorij potpada politički pod jednu državnu, tuđu, neprijateljsku vlast, a crkveno pod drugu vlast. Razumljivo je da se ne može odmah u početku još za vrijeme pokrštenja uvoditi crkvena desetina u pasivnim krajevima Dalmatinske Hrvatske. To bi zacijelo odvratilo ljude od pokrštenja. Zato se tvrdnja da u Hrvatskoj nije u IX st. posvuda uvedena desetina, što bi trebalo biti dokazom da nisu pod crkvenom vlašću akvilejskog patrijarha, ne bi mogla uzimati kao ozbiljan prigovor. Franački misionari, poslani od svojih biskupa i njima crkveno odgovorni, ne bi se mogli pomiriti s time da budu podložni crkveno drugim biskupima, podanicima neprijateljske države.

Slijedimo li dalje općenitu primjenu u srednjem vijeku da se crkveno središte redovito nalazi u političkom središtu države, tada se nameće zaključak da je Nin bio crkveno središte Hrvatske. Nije stoga slučajno da je tu pronađena Višeslavova krstionica i ostali crkveni vrijedni umjetnički predmeti. U Ninu u početku IX st. nema biskupa. U Ninu stoluje, prema podacima II splitskog sabora 928, archipresbyter.[26]

Takva političko-crkvena situacija traje do 828. godine. Te je godine ukinuta furlanska markgrofovija. Politički suverenitet nad Dalmatinskom Hrvatskom prelazi na kralja Italije. Opet politička promjena. Sjedište furlanske markgrofovije bilo je u Čedadu (Cividale), gdje je stolovao i akvilejski patrijarh. Ta je politička promjena mogla izazvati promjenu crkvene jurisdikcije. Da li je do toga zaista došlo, nismo u stanju ništa reći, jer se u stvari nije promijenio vrhovni politički suverenitet. Može se ipak pretpostaviti da je oslabio utjecaj akvilejskog patrijarha, jer nije uza se imao punu, neposrednu pomoć političke vlasti. Isto tako možemo zamisliti da se pojačao neposredni utjecaj Rima i nastojanje pape da se ubaci u prazninu nastalu političkom promjenom u Dalmatinskoj Hrvatskoj.

Otvoreno je do danas pitanje kada je u Ninu osnovana biskupija. Stariji pisci, da spomenem najizrazitijeg C. F. Bianchija, kažu da počeci kršćanstva i crkve u Ninu sežu u apostolsko vrijeme. Pri tom se ističe da, iako se to ne može dokazati neprijepornim povijesnim svjedočan-

[26] Cod. dipl. I, 37.

stvima, ipak ne treba sumnjati u apostolicitet ninske crkve. Prema tradiciji, počeo je propovijedati i obraćati pogane u Ninu sv. Asel, odnosno sv. Anselmo, jedan od 72 učenika Kristova. Došao je u Nin po nalogu ili pristanku sv. Pavla. S njim su bili đakon sv. Ambrozije i sv. Marcela, sluškinja sv. Marte. Ta je tradicija ušla i u neke crkvene isprave XIII st. U njima se spominje apostolicitet ninske crkve. Ne samo to. Blagdan sv. Anselma slavio se u Ninu 26. V izuzetno svečano. Ta je tradicija ušla i u literaturu pa je u XIX st. dobila povijesnu vjerodostojnost. Sv. Anselmo bi bio prvi ninski biskup i živio je u I st. Nakon toga ta je biskupija imala svoje mučenike i svoj series episcoporum u IV, zatim od VI st., više manje ustaljen i redovit. Ninski biskup bio je podređen i posvećivan od splitskog metropolite sve do pada Nina pod Veneciju 1409. god.[27]

M. Perojević je odbacio tu legendu iz povijesti. Po njegovu mišljenju prije dolaska Hrvata u Ninu nema biskupije. Padom Hrvata pod Franke u Ninu stoluje, nakon 817. god., pokrajinski biskup kao neki korepiskop. Njega je slao akvilejski patrijarh u Hrvatsku, kao što je salzburški nadbiskup slao svoje korepiskope u Karantaniju. Nin je u poč. IX st. sjedište biskupa ili korepiskopa. On je u stvari hrvatski biskup u svojstvu natpopa (archipresbytera). Došao je u Nin za vrijeme Višeslava ili Borne, ili najkasnije za Vladislava. Legenda o sv. Anselmu nastala je nakon 925, a prije 1075. god., kad se radilo o obnovi ninske biskupije. Prvi biskup u Ninu bio je sv. Anselm u poč. IX st. Jurisdikcija mu se širila po čitavoj Hrvatskoj, a bio je podređen akvilejskom patrijarhu.[28]

M. Barada tvrdi da je teorija o korepiskopu pogrešna; da biskupija u Ninu nije postojala prije pol. IX st., jer je Dalmatinska Hrvatska bila crkveno podložna dalmatinskim biskupima; da je ninska biskupija osnovana 864—867. kao rezultat raskola u crkvi kad su dalmatinski biskupi pristali uz Focija, a Hrvati katolici ostali vjerni Rimu. Zbog toga da se ukazala potreba da se osnuje biskupija za Hrvate i da je ona osnovana u Ninu i neposredno podređena papi; da ninski biskup u IX st. nije »episcopus Croatorum« nego samo ninski biskup, čija se jurisdikcija proteže na Dalmatinsku Hrvatsku.[29]

Ako odbacimo Bianchijevo mišljenje, ostaju pred nama dva suprotna mišljenja o počecima ninske biskupije:

M. Perojevića da je ona osnovana u poč. IX st. i da joj je prvi biskup bio Anselm; da je bio podređen akvilejskom patrijarhu i da je nosio naziv »episcopus Croatorum«,

M. Barade da je ninska biskupija osnovana 864. i da je bila neposredno podređena papi; ninski biskup da ne nosi naslov »episcopus Croatorum«.

[27] C. Bianchi, Zara cristiana II, 1879, 191—196, 236.
[28] M. Perojevic, Ninski biskup u povijesti, 30—39.
[29] Barada, Episcopus croatensis, 179—186 i dr.

Obojica se slažu da se jurisdikcija ninskog biskupa protezala po čitavoj Dalmatinskoj Hrvatskoj.

Razmotrimo prvorazredne izvore koji se odnose na ninsku biskupiju u IX st. To su u prvom redu pisma pape Nikole I (858—867), Ivana VIII (872—882) i Stjepana VI (885—891). Pri tom nećemo ulaziti u općenite prilike u Hrvatskoj, jer bi to prešlo okvir radnje.

Papa Nikola I između 858. i 867. piše ninskom kleru i puku da se crkva tj. biskupija ne smije osnovati bez papina dopuštenja, odnosno dopuštenja Sv. stolice. »Nykolaus papa clero et plebi Nonensis ecclesiae. Ecclesia, id est catholicorum collectio, quomodo sine apostolicae sedis instituentur nutu, quando iuxta sacra decerta nec ipsa debet absque preceptione papae basilica nouiter construi, que ipsam catholicorum intra semet amplecti cateruam dinoscitur?«[30]

Taj nam podatak kaže:

— da papa kori ninski kler i puk što imaju biskupiju bez njegova znanja,
— da prije 858. nema u Ninu biskupije i biskupa,
— da je za pontifikata Nikole I biskupija u Ninu utemeljena,
— da je nije utemeljio papa,
— da ninskog biskupa nije papa posvetio,
— da ninska biskupija nije u svom početku bila podložna papi.

Indirektno se dalje može zaključiti, s obzirom da Dalmatinska Hrvatska nije crkveno potpadala pod dalmatinske biskupe, da je ninsku biskupiju osnovao akvilejski patrijarh, da je on posvetio njezina prvog biskupa, da je Dalmatinska Hrvatska do tada crkveno potpadala pod akvilejskog patrijarha.

Zašto je upravo za vrijeme Nikole I utemeljena ninska biskupija? To je pitanje na koje se mogu davati različiti približno prihvatljivi i moguće tačni odgovori. Tačan odgovor je teško dati jer izvor o tome šuti.

7. lipnja 879. papa Ivan VIII pozivlje izabranog ninskog biskupa Teodozija da dođe u Rim primiti posvećenje kao što su to radili i njegovi preteče. »Theodosio uenerabili diacono et dilecto (treba electo) sancte ecclesie Nonensis... Sed toto corde totaque uoluntate ad gremium sedis apostolice, unde antecessores tui diuine legis dogmata melliflua cum sacre institutionis forma summique sacerdotii honorem sumpserunt, redeas, quatenus et ipse ab apostolica sede, que caput et magistra est omnium ecclesiarum dei, episcopalem consecrationem per nostre manus imposionem (treba impositionem)!«[31]

[30] Cod. dipl. I, 8.
[31] Cod. dipl. I, 16.

Izvor nam kaže da je Teodozije prvi imenom poznati ninski biskup, a da su prije njega postojali biskupi u Ninu. Rečenicu kojom papa poziva Teodozija u Rim na posvećenje, jer da su tako radili i njegovi preteče (antecessores), treba shvatiti ne tako da su pape posvećivale ninskog biskupa, nego da su ninski biskupi priznavali papu u Rimu, a ne Focija u Carigradu.

Teodozija je posvetio za ninskog biskupa akvilejski patrijarh Walpert, vjerojatno 879. god. Iduće godine 880. Teodozije kao posvećen biskup ide papi u Rim s titulom posvećenog biskupa. Naime Ivan VIII piše oko 880. Branimiru da je čuo novosti »per Theodosium, uenerabilem episcopum uestrum«.[32] Teodozije nije, dakle, više samo electus, nego i consecratus.

Na slučaju biskupa Teodozija možemo rekonstruirati biranje i posvećenje ninskog biskupa. Ninskog biskupa birao je kler i puk Nina. On je tada electus. Posvećivao ga je akvilejski patrijarh (consecratus). Nakon posvećenja biskup je išao u Rim da se pokori i prizna papu. Ta procedura potpuno odgovara prilikama u Dalmatinskoj Hrvatskoj. Dalmatinska Hrvatska u crkvenom pogledu spada pod akvilejskog patrijarha, u političkom pod kralja Italije (do 879. kad Dalmatinska Hrvatska postaje i formalno nezavisna, jer te godine nema kralja u Italiji). Ali, ninski biskup nije sufragan akvilejskom patrijarhu. Ni u jednom popisu sufragana akvilejske patrijaršije ne spominje se i ne nalazi ninski biskup. Budući da biskup mora priznavati nekog neposredno iznad sebe, npr. metropolitu, ninski biskup je nakon posvećenja išao papi u Rim. To je neka posebnost ninskog, a to znači i hrvatskog biskupa u to vrijeme. Možda je uzrok toj posebnosti što ninski biskup nije bio ničiji sufragan, a nije se mogao pozivati ni na apostolicitet svoje biskupije.

Godine 885. na 886. umro je splitski nadbiskup Marin.[33] Splićani izaberu, zacijelo na poticaj i posredovanje Branimirovo, Teodozija za svog nadbiskupa. Teodozije i ovaj put zaobiđe papu. Otiđe akvilejskom patrijarhu Walpertu koji ga promovira i uvede u čast i posjed splitske nadbiskupije. Papa Stjepan VI ukorio je 886/7. Walperta da je prekoračio svoja prava potvrdivši Teodozija za splitskog nadbiskupa »qui transgressis terminis tibi commissis in ecclesia Salonensi episcopum indecentiam sedis apostolicae praesumpsisti«.[34] Papa, međutim, nije poništio izbor Teodozija za splitskog nadbiskupa ni opovrgao potvrdu Teodozija za nadbiskupa koju je učinio akvilejski patrijarh. To znači da je akvilejski patrijarh to pravo imao i nad onim biskupima koji nisu bili njegovi sufragani, ali koji su u nekom vidu potpadali pod njegovu jurisdikciju. Ta činjenica upala je u oči i stranim crkvenim povjesničarima. Tako su npr. podvukli i naglasili upravo na ovom slučaju

[32] Cod. dipl. I, 18.
[33] Perojević, Ninski biskup Teodozije, 17.
[34] Cod. dipl. I, 20.

Walperta i Teodozija da iako je Sveta stolica sve više za sebe pridržavala prava koja neposredno spadaju na metropolite u odnosu na njihove biskupe, ipak je akvilejski patrijarh imao stanovitu neovisnost u vršenju takvih prava.[35] Ne bi bilo suvišno upozoriti upravo u ovom slučaju borbe pape i akvilejskog patrijarha tko će posvećivati biskupe u Dalmatinskoj Hrvatskoj na činjenicu da bi ta borba mogla biti u stvari odjek njihove borbe o politički utjecaj na političku ostavštinu Karolinga u Italiji. Akvilejski patrijarh, posebno Walpert, bio je u tijesnom prijateljstvu s Karolinzima. Pratio je npr. 875. god. Karla Ćelavog na krunidbu u Rimu. Bio je u dobrim odnosima i s Karlmanom, kraljem Italije, koji mu je potvrdio brojne privilegije. Nije li, dakle, borba akvilejskog patrijarha i pape oko crkvenih pitanja i uplitanja u Dalmatinskoj Hrvatskoj, ponavljam, odjek njihovih političkih pretenzija oko političkog nasljedstva Karolinga? U vrijeme kada je papinstvo potkraj IX st. doživljavalo gubitke i potrese u Italiji u borbi s moćnim feudalcima, papa je zacijelo htio sačuvati politički ugled i crkveno dostojanstvo u Dalmatinskoj Hrvatskoj kao naknadu gubitka utjecaja u Italiji.

Teodozije je, međutim, prešavši na nadbiskupsku stolicu u Split, zadržao dalje ninsku biskupiju. Držao je u stvari dvije biskupije. Budući da je to bilo protiv crkvenog prava, papa Stjepan VI kori ga 886/7. god. što je išao akvilejskom patrijarhu da ga potvrdi za splitskog nadbiskupa i što je pri tom mimoišao rimskog papu. Spočitava mu što drži dvije biskupije kad je to protivno kanonskim propisima.[36] Pozvao je Teodozija da dođe u Rim, gdje će mu papa predati palij.[37] Teodozije je otišao u Rim. Primio je palij i bio priznat za splitskog nadbiskupa.[38] Dokle je držao ninsku i splitsku biskupiju, ne zna se.

Sam čin da je u jednoj osobi bila ujedinjena crkvena vlast Dalmatinske Hrvatske, u rukama ninskog biskupa, konkretno Teodozija, da je taj isti čovjek i splitski nadbiskup, upućuje nas na određene zaključke. Dalmatinska Hrvatska i Dalmacija bile su, dakle, neko vrijeme crkveno ujedinjene. To crkveno jedinstvo utiralo je put političkom jedinstvu, koje je ostvareno za vrijeme Tomislava. Teodozije kao ninski biskup i ujedno i splitski nadbiskup javlja nam se kao šampion jednog perspektivnog ujedinjenja Dalmacije i Hrvatske, ujedinjenja koje bi najprije išlo crkvenim putem, putem crkvenog jedinstva kao uvjeta političkog jedinstva u kategorijama feudalnog društva i feudalnog shvaćanja tog političkog jedinstva. Ukoliko je to jedinstvo bilo možda utopija u IX st., zajednički crkveni poglavar Dalmatinske Hrvatske i Dalmacije mogao je po svom položaju, ugledu i funkciji svakako doprinijeti

[35] P. Richard, Aquilé, u Dictionnaire d'histoire et de geógraphie ecclésiastiques, III, 1924, 1124.
[36] Cod. dipl. I, 21; Perojević, n. dj., 20—24.
[37] Cod. dipl. I, 22.
[38] Perojević, n. dj., 26.

boljem međusobnom sporazumijevanju Dalmacije i Hrvatske, ugovaranju stanovitih olakšica u međusobnom prometu i vezama bilo političkim, ekonomskim, krvnim itd. Budući da u IX st. još nisu bile dozrele prilike za to ujedinjenje, Teodozije se morao odreći ninske biskupije. Taj »episcopus Croatorum« postao je i episcopus spalatensis, tj. glava dalmatinskih crkava, odnosno biskupija. To Bizant i dalmatinski biskupi nisu zacijelo mogli podnijeti. Ninski biskup, »episcopus nonensis«, ujedno je i hrvatski biskup, »episcopus Croatorum«. Naime, na saboru u Splitu episcopus nonensis sinonim je za episcopus Croatorum.[39] U tom činu jedinstva ninske, a to znači hrvatske biskupije i splitske nadbiskupije, ostvarenom preko Teodozija, vidim najznačajniju ulogu Nina u hrvatskoj povijesti IX st. Nin je predvodnik spajanja dalmatinskog i hrvatskog teritorija putem iste i zajedničke crkvene jurisdikcije. Ninski biskup nije samo kao episcopus Croatorum simbol crkvene samostalnosti nego je to odraz i političke samostalnosti Hrvatske u to vrijeme.

Na ninskoj stolici naslijedio je Teodozija Aldefred. Spominje se 892. u vezi spora sa splitskim nadbiskupom Petrom II pred Mucimirom u Bijačima glede posjeda i pripadnosti crkve sv. Jurja u Putalju.[40]

IV

Uz ime i djelovanje ninskog biskupa Teodozija povezuje se kod nekih povjesničara pojava i širenje glagoljice i službe božje na slavenskom jeziku u Hrvatskoj.

Po jednom mišljenju glagoljica i slavenska služba božja na slavenskom jeziku širi se u Hrvatskoj za vrijeme Branimira, na temelju papina dopuštenja koje je isposlovao ninski biskup Teodozije. Slavenska služba božja upotrebljavala se osobito na području ninske biskupije, tj. Hrvatske, zatim na teritoriju krčke biskupije.[41]

Po drugom mišljenju glagoljica i slavenska služba božja ne razvija se i ne širi u Dalmatinskoj Hrvatskoj, nego samo na području dalmatinskih gradova i pokrajina koje su priznavale vlast Bizanta, tj. Neretljanska oblast, Zahumlje, Bosna i dr. Kasnije se, nakon 925. i 928. god., tj. nakon splitskih crkvenih sabora, s tog područja proširuje i na teren ninske biskupije, odnosno Hrvatske.[42]

Raščistimo najprije pitanje gdje se javlja glagoljica, tj. na kojem području kod nas, a onda kada i u koje vrijeme i tko bi mogao biti njezin zagovaratelj, širitelj.

Prvorazredni izvori na koje smo upućeni odnose se na početak X st., na godine 925. i 928, vrijeme I i II splitskog sabora, i pisma pape Ivana X.

[39] Cod. dipl. I, 32, 35; Perojević, Ninski biskup u povijesti, 53.
[40] Cod. dipl. I, 23—24.
[41] Šišić, Povijest Hrvata, 386—388.
[42] Barada, Episcopus croatensis, 211—214, i drugi neki njegovi sljedbenici.
[43] Cod. dipl. I, 29—30.

Papa Ivan X godine 925. u pismu prebacuje i kori splitskog nadbiskupa Ivana da se na njegovu crkvenom području širi nauka koje nema u svetim knjigama (»cognovimus per confinia vestra parochie aliam doctrinam pululare, que in sacris uoluminibus non reperitur«), konkretno da je to Metodijeva nauka (»ad Methodii doctrinam configiant, quem in nullo volumine inter sacros comperimus«). Naređuje mu da se služba božja vrši na latinskom, a ne na stranom jeziku (»ita ut secundum mores sancte Romane ecclesie (in) Scluinorum terra ministerium sacrificii peragant in Latina silicet lingua, non autem in extranea«).[43]

Izvor nedvojbeno kaže da se slavenska služba božja širi na području splitske nadbiskupije, tj. bizantskog teritorija.

Među zaključcima I splitskog sabora nalazi se član X koji kaže da u čitavoj provinciji Dalmaciji nijedan biskup ne smije promaknuti na bilo koji stupanj svećenika i redovnika koji služi službu božju na slavenskom jeziku. Jedino u nestašici svećenstva može se uz dopuštenje pape odobriti da vrši službu i takav svećenik. Da se taj zaključak ima odnositi i na Hrvatsku, odmah je dodan član XI u kojem se kaže da hrvatski biskup (episcopus Croatorum) mora biti podložan splitskom metropoliti.[44] To znači da se zabranjuje ređenje svećenika koji vrše službu božju na slavenskom jeziku u provinciji Dalmaciji, tj. u biskupijama Gornje i Donje Dalmacije: Kotor, Dubrovnik, Ston, Split, Zadar, Osor, Rab, Krk — koje su spadale pod splitsku metropoliju. Ta se zabrana odmah proteže i na hrvatsko područje time što se upozorava da se hrvatski biskup mora prikloniti splitskom metropoliti, što znači uvažiti zaključke sabora koji se odnose na slavensku službu božju.

Ako smo iz pisma pape Ivana X doznali da se slavenska služba božja vrši na području splitske nadbiskupije, iz zaključaka splitskog sabora 925. god., osobito člana X i XI, vidimo da se ona nije ograničila samo na Split, nego je bila u praksi u čitavoj provinciji Dalmaciji i području Dalmatinske Hrvatske. Dodajmo tome još Neretljansku oblast i Bosnu, koje su u to vrijeme spadale pod crkvenu jurisdikciju dalmatinskih biskupa.

Ivan X u pismu upućenu 925. god. kralju Tomislavu i zahumskom vladaru Mihajlu savjetuje ih da dadu dječake učiti tako da službu božju vrše na latinskom, a ne na barbarskom slavenskom jeziku (»Quis etenim specialis filius sancte Romane ecclesie, sicut uos estis, in barbara seu Slauinica lingua deo sacrificium offere delectatur?«).[45] Navedeno

[44] »X. Ut nullus episcopus nostre prouintie audeat in quolibet gradu Slauinica lingua promouere, tantum in clericatu et monachato deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missas facere, preter si necessitatem sacerdotum haberent, per supplicationem a Romano pontifice licentium eis sacerdotalis ministarii tribuantur.

XI. Ut episcopus Croatorum sicut nos omnes, nostre ecclesie metropolitane subesse se sciat«. Cod. dipl. I, 32, s upozorenjem na osnovnu literaturu.

[45] Cod. dipl. I, 34.

pismo je prvorazredni dokaz da se u Hrvatskoj i Zahumlju glagoljalo. Da tu nije bilo slavenske službe božje, ne bi papa Ivan X smatrao potrebnim da o tome piše i to vladarima zemlje. Smatrao je, očito, pitanje neobično važnim kad se obraća samim glavarima zemlje.

Iz triju navedenih izvora možemo izvući zaključak:

— hrvatski biskup nije neposredno podređen papi. Papa mu se ni jednom zgodom direktno ne obraća, nego jedino preko crkvenog sabora,

— glagoljica i slavenska služba božja proširena je po čitavoj Dalmaciji, Dalmatinskoj Hrvatskoj i Zahumlju, a zacijelo i u Neretljanskoj oblasti i Bosni (možda bi trebalo uključiti i Duklju i Travunju),

— ona je već dugo vremena u praksi u navedenim krajevima.

Time smo odgovorili na prvo pitanje: gdje se javlja glagoljica, odnosno na kojim se područjima vrši služba božja na slavenskom jeziku.

Drugo pitanje: od kada su glagoljica i slavenska služba božja u upotrebi u tim krajevima?

Najmjerodavniji istraživači glagoljice odgovaraju da se sigurno ne zna kada i kojim putovima je ona došla do nas. Vj. Štefanić smatra sigurnim da smo rano došli u dodir s misijskim djelovanjem solunske Braće. Sve što se događalo s glagoljicom u Hrvatskoj prije 925. počiva na stanovitim kombinacijama izvedenim a posteriori, zaključuje on. Smatra da je moguće da se za života Metodijeva ovamo uvelo slavensko bogoslužje. Odbacuje, međutim, da se eventualna putovanja Metodijeva dijelovima Hrvatske ili prolaz preko naših krajeva pri posjetu Carigradu može uzeti u ozbiljnije razmatranje kao dokaz da se tim zgodama uvelo slavensko bogoslužje. Dopušta ipak da se iz dodatka spisu »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« može zaključiti da je Metodije djelovao u Dalmaciji i Istri i da je tu vršio slavensku službu božju. Moguće je da su Metodijevi učenici došli u Hrvatsku nakon 874. ili 880, odnosno 881. godine. Možda se Metodije 880. sastao u Rimu s benediktincima iz Dalmacije pa se k njima svratio u Dalmaciju pri jednom putovanju. Mogao je i ninski biskup Teodozije izraditi 881. god. kod pape Ivana VIII neki sporazum za slavensko bogoslužje u Hrvatskoj, posebno u Ninu. Veoma je pogodna bila i godina 886, kad su se Metodijevi učenici razbježali iz Moravske. Dio njih mogao je naći utočište na Kvarnerskom otočju i Dalmaciji.[46]

Sve su to dakako kombinacije. Pokušajmo, međutim, izdvojiti nekoliko postavki i na njima se zadržati. Pretpostavka da se ninski biskup Teodozije sastao oko 880. u Rimu s Metodijem i da je otada Teodozije postao pobornik slavenske službe božje u Hrvatskoj ima priličan broj pristaša.[47] Kako ćemo drugačije protumačiti pojavu da se u Hrvatskoj

[46] Vj. Štefanić, Tisuću i sto godina od moravske misije Ćirila i Metodija, Slovo, 13, 1963, 30—33, s uputstvom na literaturu.

[47] Sv. Rittig, Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku I, 1910, 127; Perojević, Ninski biskup Teodozije, 13; Šišić, Povijest Hrvata I, 386. i dr.

glagoljalo prije 925. i da je Nin kao crkveno središte Hrvatske ujedno i uporište glagoljaša, ako ne činjenicom da je ninski biskup Teodozije bio širitelj i branilac glagoljice? Vijest iz »Conversio . . .« da je Metodije došao u Panoniju iz Istre i Dalmacije zacijelo je tačna. Ne bi dolazio u Dalmaciju (širem smislu riječi) da tu nije imao poznanika i pristaša koji će ga primiti i omogućiti mu djelovanje. Metodije je trebao svakako svojim autoritetom pomoći domaćim glagoljašima. Isto tako je veoma važna vijest iz »Žitija Naumova« da je on pratio Konstantina i Metodija na putu po Dalmaciji i da su se prognanici iz Moravske raselili između ostalog i po Dalmaciji.[48] Prognanici zacijelo ne bi došli tamo gdje se ne nadaju gostoprimstvu. Vijesti iz »Conversio . . .« i »Žitija sv. Nauma« najbliže su opisanim događajima i nema mjesta sumnji da je njihov osnovni sadržaj — prolaz i boravak Metodija i učenika u Dalmaciji (u širem smislu riječi) — jednostavno izmišljen. Postoji zatim vijest u kojoj se kaže da je posljednji salonitanski nadbiskup Teodor dao načiniti na svoj trošak glagoljski kodeks. Vijest se sačuvala u rapskom psalteriju i glasi: »Anno Incarnationis Dominicae 1222. Honorio summo Pontifice, Friderico et Roberto Imperatoribus, Rege Hungarorum Andrea, Gonzello Spalatensi Archiepiscopo. Clericus Arbensis Nicolaus ex alio similiter Psalterii, impressis et mandato Theodori ultimi Pontificis, Slavonica lingua manuscripto codice, fideliter descripsit«.[49] Ukoliko ta bilješka nije falsifikat, mogli bi lako pod imenom nadbiskupa Teodora razumjeti Teodozija, jer nadbiskup Teodor ne postoji u kronotaksi splitskih biskupa, i tako doći do puta kojim je glagoljica prodrla u splitsko, odnosno dalmatinsko područje. Ujedno bi nam to bila i indicija u koje se vrijeme ona uspijeva uvriježiti. U svim tim kombinacijama, od kojih neke mogu biti veoma blizu povijesnoj istini, ninski biskup Teodozije je središnja figura. Zbog toga bi se on mogao povezivati s pojavom glagoljaša i slavenske službe božje ne samo u Hrvatskoj nego i u Dalmaciji.

V

U Ninu, političkom i crkvenom središtu, pronađeni su i ostaci i predmeti materijalne i duhovne kulture Hrvatske. Nedaleko Nina leži humak Materiza na kojem je slavenska srednjovjekovna nekropola. U njoj su se, pokraj grobnih priloga, našli i ulomci keramike. Ta keramika »predstavlja jednu lokalnu varijantu razvitka slavenske keramike u Jugoslaviji i ukazuje na postojanje neospornih retencija rimske provincijalne keramike«. Datira se potkraj VIII i u početak IX stoljeća.[50]

[48] J. Ivanov, (Drugo) Žitije sv. Nauma, Balgarski starini iz Makedonija, 2. izd., Sofija 1931, 312—313.

[49] L. Jelić, Fontes historici liturgiae glagolito-romane a XIII ad XIX saeculum, Krk, 1906, 5; Perojević, n. dj., 26.

[50] J. Belošević, Slavenska keramika iz ranosrednjovjekovne nekropole »Materuza« kraj Nina, Diadora 2, 1962, 246.

Otkopani grobovi na Materizi u 1/3 su »proste zemljane rake bez ikakve grobne arhitekture, a kod ostalih grobova bio je s jedne ili više strana po koji kamen«. Takav način pokapanja čini prijelaz od zemljanog groba do onog izrađenog iz kamena. Grobni prilozi su: keramika, oružje i oskudan nakit. Prema tim nalazima, koji su uobičajen inventar poganskih grobova, nekropola se datira na izmak poganskog doba, oko 800. godine.[51]

Iz Nina ili njegove neposredne okolice potječu neki brončani jezičci karolinškog tipa i »bili su dijelovi garniture od remenja ostruga«. To je dokaz karolinškog utjecaja na naše tlo.[52]

Pređimo preko Višeslavove krstionice, jer je ona u znanosti dobro obrađena i proučena. U Ninu se nalazi kompleks župne crkve, na kojem je mjestu bila ninska katedrala. Zatim crkvica sv. Mihovila, u kojoj je nađena kamena greda s natpisom koji spominje kneza Branimira i opata Teodeberta.[53] Arheološka iskapanja nisu potvrdila Jelićevu lokaciju ninskog baptisterija, o kojem se prije rata dosta pisalo.[54] U riznici župne crkve su i dva relikvijara sv. Asela od pozlaćenog srebra, koji se datiraju oko 800. god., kad su franački misionari nastavili pokrštavanjem Hrvata, donoseći sobom moći franačkih svetaca.

U literaturi je skrenuta pažnja i na benediktinski samostan sv. Ambrozija u Ninu. U Ninu je na natpisu na kojem se spominje Branimir uklesano i ime opata Teodeberta. To je najstariji po imenu poznati opat u Hrvatskoj, a druga po vremenu najstarija vijest o samostanskom životu. Prva je ona vijest iz Trpimirove darovnice 852. god., kad gradi samostan u Rižinicama. Budući da su hrvatski vladari stolovali u Ninu, pretpostavlja se da su i pokapani u tom gradu. »Tu se nalazila možda najstarija naša opatija... Prema tome zadužbinu sv. Ambrozija možemo uzeti za prvi mauzolej naših knezova, koji su u VIII i IX stoljeću stolovali u Ninu«.[55] Samostan sv. Ambrozija u Ninu podigao je po svoj prilici Branimir. Nagađa se da je biskup Teodozije, suvremenik Branimirov, doveo u Nin benediktince.[56]

[51] Ibidem, 247—248.
[52] J. Belošević, Nekoliko ranosrednjovjekovnih metalnih nalaza s područja sjeverne Dalmacije, Diadora 3, 1965, 154—155.
[53] Belošević, Nin u srednjem vijeku, 58.
[54] M. Suić-M. Perinić, Revizija iskapanja »Ninskog baptisterija«, Diadora 2, 1962, 317—320.
[55] I. Ostojić, n. dj. I, 82, 83, 334, 378.
[56] Ibidem II, 9—10, 100—101 i dalje.

NIN IN THE NINTH CENTURY

Summary

In the 9th century Nin was the seat of the Nin district. It included Vir, Diklo, Bokanjačko Blato, Novigrad, Ljubački Tjesnac, Tribanj and the summits of the Velebit Mountain.

In that same century Nin was a capital, the capital of Dalmatian Croatia. The proof for this is a marble baptismal font of the Croatian Prince Višeslav, which was discovered at Nin and dates back to around 800. The baptismal font is also a proof that the highest personalities of the Croatian political life were already baptized at the beginning of the 9th century, and that in Nin the stone-mason's art was highly developed.

Because Nin was the seat of the Prince, one has to assume that there must have existed an estate of the Prince and a certain amount of labour which by their work surplus was maintaining both the Prince and his suite.

A second proof that Nin was the capital of Croatia is an inscription in which is carved the name of the Croatian Prince Branimir (879—892), and which was discovered in the Nin Church of St. Križ.

Nin must have been the capital of Croatia by dint of its having been naturally protected, and becasue it was situated on the seacoast. Besides, Nin was near Zadar, which figured as the political centre of Dalmatia and the centre of representatives of Byzantine sovereignty in Dalmatia. Through the representative of Byzantine autority the Croatian Prince at Nin could communicate more easily with Byzantium in the solving of political questions. As Split was the church centre of Dalmatia, the capital of the Croatian State was shifting in the middle of the 9th century to Klis near Split. However, Nin remained the temporary seat of Croatian Princes, notably during the Prince Branimir.

Together with Dalmatian Croatia Nin was until 803 de facto and after 813 (Peace of Aachen) also de iure under the political dominance of the Franks, and therefore it belonged in respect of the church under the jurisdiction of the Aquilean Patriarch. Nin was also the church centre of Croatia. In the middle ages it was practised that the church centre coincided with the State one.

During the pontificate of Pope Nikola I (858—867) there was established at Nin a diocese. The Bishop of Nin (episcopus nonensis) was simultaneously the Croatian bishop (episcopus Croatorum), and his jurisdiction extended throughout Croatia. The Nin Bishops were appointed by the clergy and the people of the town of Nin, and they were

consecrated by the Patriarch of Aquilea. This electoral (electus) and consecrated Bishop of Nin then betook himself to Rome to pay his deep respects to the Pope. In this way the Bishop of Nin (and of Croatia) would reside in the sphere of the Western, Roman Church, and in the ninth century he did not adhere to the Eastern Church, that is to the Constantinople Patriarch Focium.

The best known bishop of Nin was Theodosius (879—886), and he was a contemporary of the Prince Branimir. He was consecrated by the Aquilean Patriarch Walpert. The Bishop of Nin was not subjugated to the Patriarch of Aquilea, nor was he a direct subject of the Pope. This was a peculiar specific of the Bishop of Croatia and Nin. Between the Pope and the Patriarch of Aquilea a battle was waged who between them was to consecrate the Bishop of Nin. In this church fight the author perceives the reflection of the political circumstances in Italy, a picture of who between them, the Pope or the Patriarch, would gain in the political prestige after the departure of the Karolings from Italy. The Patriarch was in good relations with the Karolings, especially with Karlo the Bald and Karlman. At the end of the 9th century the pontificate suffered losses and distress in Italy in its fight against the powerful feudal lords, so it endeavoured to preserve its political and religious prestige in Dalmatina Croatia as a compensation for the loss of influence in Italy.

In the year 886 Theodosius became bishop of Split, where he remained until 892. However, for some time he also was the bishop of Nin. Which is to say that he occupied two bishoprics at the same time, that of Nin (Croatian) with jurisdiction over the whole of Croatia, and of Split, which was the head of the Dalmatian dioceses. In this way came about the church unity of Dalmatia and Croatia. This church unity trod the path for a unity between Croatia and Dalmatia in the classes of the feutal society and feudal conceptions of this unity, which was realized in the time of Tomislav (910—928). In this act the author perceives the most important role of the town of Nin in the history of the Croats in the 9th century. Theodosius, as the Archbishop of Split, was able to contribute to a better mutual understanding between Dalmatia and Croatia, concluding certain facilities in mutual traffic links and communications, either political, economic or otherwise.

Along with the activities of the Nin bishop Theodosius there occurred dissemination of the glagolitic script in Croatia after the year 880. At the end of the 9th century the glagolitic script and Slavic church service was spread throughout the regions of Dalmatia, which was a Byzantine territory, then spread over the region of the Neretva, Zahumlje and Bosnia, and it was specially spread in the region of Dalmatian Croatia. Nin was the centre of glagoliticians and Slavic church services.

At Nin have been discovered remains of the material and spiritual culture of the Croats. At the Necropolis of Materiza is to be found a pottery which is dated back to the end of the 8th and the beginning of the 9th centuries, and which represents a variant in the development of the Slavic mediaval pottery. From the environs of Nin come certain bronze tongues of the Karolina type. In the treasury of the parish church there are preserved two reliquiariums of St. Anselmo of gilded silver, which are dated to about 800. Nin also harbours a Benedictine monastery of St. Ambrose. This may have been our oldest abbey, and the foundation of St. Ambrose is perhaps the first mausoleum of Croatian rulers. It is assumed that the Benedictines were brought to Nin by Bishop Theodosius.

